

A járadék Smithnél, Malthusnál és Ricardónál

Marczell Kinga

Dolgozatomban a járadék fogalmát, kialakulásának folyamatát, természetét és a mindezekből levonható következtetéseket szeretném körüljárni Adam Smith, Robert Malthus és David Ricardo művei alapján. Célom, hogy érthetően összefoglaljam az általuk fontosnak tartott gazdasági mechanizmusokat és megvilágítsam a nézeteik közti hasonlóságokat és különbségeket.

Véleményem szerint hármuk közül Ricardo dolgozott a legpontosabb és legkövetkezetesebb fogalomhasználattal, ezért általában az ő fogalomrendszerét és elnevezéseit fogom alkalmazni.

A járadék fogalma, kialakulásának okai, a járadék és az ár

Adam Smith megfogalmazásában a járadék az a legmagasabb ár, amit a bérlő a földbirtokosnak a föld adott körülményei között annak használatáért fizethet, más szóval az az ár, „amelyről föltehető, hogy ennyiért általában haszonbérbe lehet adni” az adott földet.

Smith úgy tekinti a járadékot, mint a termék árának a föld megműveléséhez, munkabér fizetéséhez, eszközök megvásárlásához és karbantartásához, illetve a rendes nyereségéhez szükséges összegzen felüli részét. Az ő nézőpontja szerint tehát *egy termék ára három összetevőből áll: munkabérből, a befektetett tőke kamatából és a járadékból*, tükrözve ezzel a termék árához hozzáadott értéket a munkás, a tőke és a természet részéről. Azonban nem minden földterület ugyanolyan bőkezű – épp ezért a járadéknak is különféle szintjei alakulnak ki a vidék termékenysége, földrajzi fekvése és infrastrukturális adottságai alapján. Értékét tehát saját abszolút adottságai adják meg, hisz ezektől függ, hogy a munkabér és a tőkekamat kifizetése után mekkora szelet marad meg a földesúrnak.

Ezzel szemben Ricardo egy új megközelítést alkalmaz. Szerinte a járadék a művelés alatt álló földnek nem abszolút, hanem viszonylagos termékenységétől függ. Rámutat arra, hogy a földjáradék képződésének elsődleges oka nem pusztán a föld által teremtett értékben rejlik, hanem pontosan abban, hogy ez az értékteremtő erő korlátozott mennyiségben áll rendelkezésre, szemben a járadékot nem adó, korlátlan mennyiségben használható egyéb természeti elemekkel, a széllel, a gőzzel vagy a napsütéssel.

A földjáradék akkor jelent meg, amikor a lakosság szaporodásával a jó minőségű föld mennyiségének korlátaihoz értek, és művelés alá fogták a gyengébb termékenységgű területeket is. Ahogy újabb és újabb, egyre silányabb minőségű területeket vontak be a termelésbe, a termékenyebb földek által termelt haszon értékének egy része a föld művelőjéről, illetve a fogyasztóról a termelőre szállt át, mivel egyidejűleg több profitráta nem létezhet. Így végső soron a legsilányabb minőségű föld gabonájához felhasznált erőforrások értéke határozta meg a gabona árát mindenki számára, és a többi földön az ezen az értéken felül keletkező haszon lett az adott föld földjáradéka. Ily módon a legutoljára feltört föld nem hoz járadékot. Precízebben fogalmazva: a legutoljára befektetett tőke nem hoz járadékot, hisz egy már művelés alatt lévő terület újbóli feljavítása logikailag nem különbözik egy új föld használatba vételétől.

Malthus megközelítése csak annyiban különbözik ettől, hogy szerinte nem pusztán az alacsonyabb rendű földek miatt van járadék, ugyanis ha minden föld termékenysége egyforma volna, és a műveletlen területekből kifogynánk, akkor is ugyanúgy képződne járadék. Ugyanis „polgárosodott országokban műveletlen föld mindig hoz járadékot fatermelő vagy marhalegeltető természetes képességével arányban”, ezért a legutolsóként megművelt földnek is hoznia kell akkora földjáradékot, ami ezért kárpótolja a földesurat. A járadékok lépcsőzete tehát nem nulláról indul. Szerintem, ha feltesszük, hogy ezek a tevékenységek is igényelnek némi ráfordítást, erre ugyanúgy alkalmazható a korábbi gondolatmenet, miszerint legelőként is csak azért hoz egy terület járadékot, mert szűkösség van. Ezek szerint a legutolsó olyan földnek nincs járadéka, amit még legeltetésre vagy fakitermelésre használnak.

Ricardo és Malthus mindezek alapján *tagadják, hogy a járadék is az ár része lenne*, hiszen „minden áru csereértékét az a nagyobb munkamennyiség szabályozza, amelyet szükségszerűen azok fordítanak a termelésre, akik (...) a legkedvezőtlenebb körülmények között termelnek (...)”, amelyek között a termék iránti szükséglet nagysága miatt a termelést még folytatni kell.” Az így kialakult árat tehát egyedül a termelés költségei befolyásolják, a földjáradék képződése nincs rá hatással, a logikai viszony épp fordított. „A gabona ára nem azért magas, mert földjáradékot fizetnek, hanem azért fizetnek földjáradékot, mert a gabona ára magas”, írja Ricardo. Ezt a gondolatot már Smith is felfedezte ugyan („Magas vagy alacsony munkabér és nyereség, magas és alacsony árak oka; magas vagy alacsony járadék okozata ennek.”), de ő ezt egyszerűen a definícióból következőnek tartotta, hiszen a járadékot egyszerűen a költségek levonása után fennmaradó összegként kezelte.

Ricardo definíciója ennél pontosabb: „a földjáradék a föld hozamának az a része, amelyet a föld tulajdonosának fizetnek a talaj ősi és elpusztíthatatlan erőinek a használatáért.” Ennek alapján bírálja is Smith fogalomhasználatát: rámutat, hogy többször helytelenül és következetlenül használja a „járadék”

Fordulat

kifejezést, például, amikor a kitermelendő erdők, szén- és egyéb bányák tulajdonosainak fizetett kártérítésről beszél, hiszen ezekben az esetekben nyilvánvalóan nem „a föld ősi és elpusztíthatatlan erőiért” fizet a bérlő, hanem egy véges mennyiségű nyersanyagért.

Robert Malthus a járadék kialakulásának okait három pontban foglalja össze. Az első ok az, hogy egy földterület nagyobb népességet bír eltartani, mint amennyi ember munkájára a termeléshez szükség van – a magas ár okát tehát a szűkösség helyett különösképpen épp a termékbőségben véli felfedezni. A második megjelölt ok az életszükségleti cikkek azon sajátos tulajdonsága, hogy keresletet gerjesztenek saját maguk iránt a népesség növelésén keresztül. S végül Malthus is a földterület szűkösségét hozza harmadik magyarázatául a járadék keletkezésének.

Mi határozza meg tehát egy termék árát?

Smith meglehetősen ellentmondásos véleményt fejt ki ebben a kérdésben. Külön megnehezíti álláspontjának megértését az, hogy nem pontosan megjelölt okokból bizonyos elvi különbségeket tesz a bányák és a termőföldek között, miszerint is a bányák járadéka szempontjából a relatív termékenységet, földjáradék esetén pedig az abszolút termékenységet veszi alapul.

A bányajáradékokról szóló fejezetében hosszan érvel amellett, hogy a szén árát a leggazdagabb bánya szabja meg, hisz az képes a legalacsonyabb áron kínálni termékét, s szerinte „a szénbányák meg a szénkereskedők inkább tartják érdeküknek, hogy nagyobb mennyiségű szenet valamivel a legalacsonyabb ár alatt adjanak el, mint kis mennyiséget a legmagasabb áron.”⁵¹

Máshol azonban ezt mondja: „A legalacsonyabb ár, amelyért a szén (...) huzamosabb időn át eladható, az az ár, amelyből még éppen megtérül a piacrahozatalához szükséges tőke a szokásos profittal együtt. Az olyan szénbányánál, amely után a tulajdonos nem kaphat járadékot, (...) a szén árának általában e körül az ár körül kell kialakulnia.”

Ricardo és Malthus ezzel szemben határozottan állítják, hogy az árat csakis a legyengébb minőségű földön termelt áru előállítási költsége szabja meg.

⁵¹ Smith tehát nem beszél arról a finom egyensúlyozásról különféle ár- és (ki)termelési szintek között, amely a legmagasabb járadékot biztosítaná, ami pedig egy olyan nyilvánvalóan véges és kimeríthető erőforrás esetén, mint egy szénbánya, meglehetősen nagy hiba. Gondolatából az következne, hogy mivel a legtermékenyebb bányán (bányákon) kívül senki nem tudna járadékhoz jutni, és így nem termelne, ennek (ezeknek) kellene az adott terület teljes szénkeresletét kielégíteni. Ez viszont óhatatlanul ezek termékenységének csökkenéséhez vezetne.

Mezőgazdasági és ipari, létszükségleti és luxuscikkek

Smith szerint a mezőgazdaságba fektetett tőke több hasznot hoz a társadalom egészének, mint az iparba fektetett, hiszen itt a természet hozzátesz az értékhez – tehát az ember által termelt profitot a természet „megtoldja” a járadék értékével, míg az iparban a természet semmifajta segítséget nem nyújt az embernek. Semmifajta olyan segítséget, amiért szűkössége miatt járadékot kéne fizetni, viszont rengeteg korlátlanul igénybe vehető erőt ad a szél, a víz, a gőz, a levegő – veti ellene Ricardo. Malthus egyetért Smith azon nézetével, miszerint „egyenlő mennyiségű termelő munka az iparban sohasem képes annyit újratermelni, mint a mezőgazdaságban”, Ricardo azonban hangsúlyozza: ha értékről beszélünk, helyes a megállapítás, ha viszont gazdagságról, azaz javokról – ami a lényegesebb kérdés – akkor értelmét veszti a megállapítás, hiszen az árucikkek használati értékét nem lehet összehasonlítani.

Smith munkájában két kategóriára bontja a termékeket; földjáradékot mindig adó és csak bizonyos esetekben adó terményekről beszél.

Az első kategóriába sorolja a létfenntartáshoz nélkülözhetetlen élelmiszereket (takarmány, gabona, gyümölcs, szőlő, stb.), melyek esetében szerinte a „termék rendes ára csaknem mindig elegendő ahhoz, hogy megtérüljön belőle a föld megművelésére fordítandó tőke a maga rendes profitjával együtt, és ezen felül még járadék is képződjék.” Ezt azonban csak példákkal igazolja. Ricardo ellene veti, hogy minden országban akad még olyan silány föld, amit nem érdemes megművelni. Illetve ha ilyen nem lenne, még akkor is igaz lenne az a megállapítás, hogy mindig lehetne még pótlólagos tőkét befektetni a már művelés alatt lévő területekbe, de ezt mégsem teszik.

Földjáradékot néha adó termékek a ruházkodás és a lakás igényének kielégítésére termelt jószágok. Ezeknek jelentősége másodlagos, egyrészt, mert a népesség valódi korlátait sosem ezek adják, hanem szinte kizárólag az élelmiszertermelés, másrészt pedig a járadék szintjének meghatározásában sem jelentős a szerepük. Mivel a föld legnagyobb részét mindenhol emberi illetve állati táplálék termesztésére használják, így ezeknek a földeknek a járadéka és nyeresége határozza meg a többi földét is. A fennmaradó különbségek abból adódnak, hogy egyes növények termesztése illetve a föld előkészítése nagyobb gondosságot igényel a bérlő illetve a földtulajdonos részéről, és ezt a befektetett tőkét illetve ennek kamatait fedezik a látszólag magasabb nyereségek és járadékok. A kockázatvállalást is magasabb nyereség honorálja.

Kivételt képez, amikor valamely termelési ágra alkalmas föld mennyisége korlátozott, és kevés ahhoz, hogy kielégítse a keresletet. Az ebből fakadó ártöbblet nagy része a járadékot növeli. Jó példa erre a híres borok, a cukor, a dohány.

Fordulat

A létszükségleti és luxuscikkek közti különbségtétel Malthus munkájában is megjelenik. Érveléseinek egyik központi gondolata az a már említett feltevés, miszerint az életszükségleti cikkek sajátos tulajdonsága, hogy keresletet gerjesztenek saját maguk iránt a népesség növelésén keresztül. Emiatt a megnövelt kereslet miatt az élelmiszerek ára nem vagy csak átmenetileg esik, ha nő a termelt mennyiségük, megkülönböztetve magukat az egyéb áruktól, melyek gyorsan lenyomják saját árukat, ha csökken az előállításukhoz szükséges munkamennyiség. Ez Malthus szerint megkülönbözteti őket az egyéb termékektől, amelyeknek hiába növelnénk a termelését, nem lenne irántuk kereslet. „A természet törvényei egyedül a létszükségleti cikkek termelésében vannak állandóan munkában oly módon, hogy csereértéküket használati értékük szerint szabályozzák.”

Ezzel szemben a vannak olyan természetes és szükséges monopóliumok (például a különleges borok), amelyek esetében az árat a szűkösség következtében szinte kizárólag a kereslet határozza meg. Ricardo úgy tartja, hogy ezen cikkek nem a korlátozott mennyiségük következtében viselkednek másként, hanem az irántuk megnyilvánuló keresletnek vannak sajátos tulajdonságai.

A járadék emelkedését és csökkenését előidéző okok

A járadék szintjét a mezőgazdasági termék árának és a termelés költségelemeinek összjátéka alakítja ki. Ennek alapján Malthus a következőképp foglalja össze a járadék növekedését okozó tényezőket:

A járadékot növelheti

- a termelési költségek csökkenése, ezen belül
 1. a tőkefelhalmozás következtében a tőkenyeresség csökkenése
 2. a népességnövekedés következtében a munkabérek csökkenése
 3. a mezőgazdasági munka hatékonyságának növekedése
- a mezőgazdasági termékek árának növekedése
 4. megnövekedett kereslet

Ezek az okok persze sosem jelentkeznek egyszerre, hanem egymást erősítve és gyengítve alakítanak ki egy járadékszintet.

Az első és a második okokról Malthus is megjegyzi, hogy időlegesen egymás ellen szoktak hatni, Ricardo pedig határozottan állítja, hogy mivel a munkabér és a profit az ár két összetevője, ezért szükségszerűen csakis egymás rovására nőhetnek, együttes értékük állandó. Azt azért elismeri, hogy a hosszú távú

tőkefelhalmozás növelése növeli a népességet, így közvetve a járadékot is. Ez persze – egy korábbi érvelésére hivatkozva – ugyanígy igaz a megnövekedett bérre is, hisz szerinte épp ez az, ami igazán ösztönzi a munkásokat a családalapításra.

Hogy a termékenység növelése növeli-e a földjáradékot, már Smithnél is a hangsúlyos kérdések közé tartozott. Nézete szerint, ha több gabona teremne ugyanazon a területen, ugyanazzal a műveléssel, akkor a járadék reálértéke nőne, a bő termésből nagyobb részesedést kap a földesúr. Arra, hogy az alacsonyabb gabonaár miatt ez a részesedés veszít értékéből, Smith nem, csak Ricardo mutatott rá.

Ricardo válaszában megértéséhez különbséget kell tennünk járadék és járadéktermelő képesség között. Ez utóbbi alatt Ricardo a smithi járadékfogalmat érti, azaz azt az összeget, ami az árbevételből a költségek után fennmarad. Ez azonban csak szükséges, de nem elégséges feltétele a tényleges járadékszerzésnek, hiszen annak szintjét Ricardónál a viszonylagos termékenység határozza meg. A termékenység növelése tehát növeli ugyan a földjáradéktermelő képességét, de a járadékot nem feltétlenül. Sőt, ha a kereslet nem tart lépést a megnövekedett kínálattal, az áreséshez vezethet, az ennek következtében történő tőke kivonás pedig a gyenge földek parlagon hagyásán és a népesség csökkenésén keresztül járadékesítéshez – mind terménymennyiségben, mind pénzben mérve, hiszen az élelmiszerárak esése tovább csökkenti a földesúrnak jutó rész értékét.

Itt van az a fontos lépés, ahol Ricardo és Malthus véleménye eltér: Malthus szerint a létfenntartási cikkek nem igaz, hogy a megnövekedett kínálat ne találna elég keresletre, hisz szerinte ezek a termékek megteremtik saját kínálatukat – tehát a kereslet igazodik a kínálathoz, és nem fordítva, ahogy megszokhattuk. A nagyobb termelt mennyiség tehát Malthus írásában megleli keresletét, és ha százalékosan nem is, de számszerűen több járadékot hoz földbirtokosának, mint a hatékonyságnövekedés előtti.

A népesség növekedésének hatását Ricardo sem hagyja teljesen figyelmen kívül, elismeri, hogy a tőkefelhalmozódás és a jólét ezt hosszútávon előidézheti, de a közvetlen és azonnali hatások elemzése szempontjából nem tulajdonít ennek jelentőséget.

Azonban nem csak a mezőgazdasági termékenységnövekedés emelheti a járadékot Malthus szerint, hanem az ipar hatékonysága is fontos közvetett hatással bír, mégpedig a magas munkabéreken keresztül emelve a mezőgazdasági termékekkel szemben jelentkező keresletet. Ez vezet át a másik fontos kérdéskörre, a termék piaci árának változására. Ricardo szavaival élve ha a piaci ár a valóságos ár fölé emelkedik – azaz a befektettnél nagyobb munkamennyiséget kapunk cserébe a termékért – az újabb földterületek

Fordulat

bevonására ösztönzi a gazdaságot, emelve ezzel a többi föld járadékát. De hogyan következhet be ez az árváltozás?

Ricardo két lehetséges okot különböztet meg: a ráfordítások növekedését, mely az adott terméket értékesebbé teszi a többihez képest, illetve az értékmérő, a pénz értékének csökkenését, amely minden áru árát azonos arányban emeli meg. Ez utóbbi természetesen csak a nominális értékeken változtat, nem befolyásolja az egyes szereplőknek jutó értékarányokat. Ez alapján utasítja el Ricardo Malthusnak azon gondolatát, miszerint „a nemesfémek értékesésének (...) megvan az az erős irányzata, ha tartósnak bizonyul, hogy új föld megművelésére és megnövekedett járadékok képződésére bátorítást adjon.”

Az import csökkenti a járadékot azáltal, hogy feleslegessé teszi bizonyos silány földterületek használatba vételét, s így emeli azt a viszonyítási alapot, amihez képest meghatározódik az egyes földek járadéka. Az importtermékek áremelkedése azonban magától értetődően a hazai termék árát is emeli, növelve így a földek járadéktermelő képességét.

A járadékok szintje az ország általános jólétével is szoros kapcsolatban van, mindhárman egyetértenek abban, hogy a jólét is egyike a magas járadékot kiváltó tényezőknek, hiszen a gazdagság folytán megnövekedett népesség okozza azt a magasabb élelmiszerkeresletet, ami maga után vonja az újabb területek megművelését, s ezen keresztül a járadék növekedését.

A járadék mint elosztási kérdés

Smith elképzelését a járadék keletkezéséről gyakran érte az a kritika, miszerint a járadék nem a természet „ajándéka”, hanem „az egyik osztály nyereszkedése a másik rovására”; a földesúr a társadalom többi tagjától veszi azt el a magas árakon keresztül.⁵² Ezzel a szigorú véleménnyel azonban sem Ricardo, sem Malthus nem értett egyet.

Ricardo szerint a járadék keletkezése értékalkotást jelent, mert birtokosai nagyobb érték felett rendelkeznek általa, de nem jelenti a vagyon szaporodását, hisz nem növeli az ország erőforrásait. Tehát szükséges jövedelemátcsoportosításnak tekinti, mivel ha a földesúr le is mondana a járadékról, az csak egyenlenségeket okozna a profit szintjében, de az árat nem csökkentené, hisz az a termelési költségek függvénye.

Malthus nézőpontjából „a földjáradék tiszta nyereség és újonnan teremtett vagyon”, melynek a földesúrhoz vándorlása „természetes és elkerülhetetlen következménye a tőke és a népesség azon növekedésének, amelyről a természet gondoskodott”, s „ha ezt az átszármaztatást úgy lehet tekinteni, mint a fogyasztóra sérelmet, akkor a tőkének és a népességnek minden növekedését sérelmesnek kell tekinteni.”

⁵² Többek között például Buchanan.

Irodalom

Adam Smith: A nemzetek jóléte

VI. fejezet: Az árúk árának alkotórészei

XI. fejezet: A földjáradék

Robert Malthus: A közgazdaságtan alapelvei

III. fejezet: A föld járadéka

David Ricardo: A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei

II. fejezet: A járadék

III. fejezet: A bányajáradék

XXIV. fejezet: Smith Ádám tanítása a földjáradékról

XXXII. fejezet: Malthus nézetei a járadékról

Az idézetek szintén ezekből a művekből származnak.